

KRIŽANICEVO ŠKOLOVANJE KOD ISUSOVACA U GRAZU (1635—1638)

Ovaj rad želi osvijetliti važnost i značenje Križanićeva studija filozofije kod isusovaca u Grazu na njegovo kasnije životno usmjerenje i djelovanje. Rad je podijeljen na tri točke: 1. U krugu svojih profesora i odgajatelja Križanić dobiva prvu inspiraciju i razvija sposobnosti za ostvarivanje svog ideala ujedinjenja Slavena. 2. Za vrijeme studija u Grazu upoznaje prijatelje s kojima ostaje kasnije povezan i razvija rodoljubne osjećaje. 3. Nekoliko primjera hrvatskih isusovačkih misionara onog doba, koji djeluju među pravoslavnima, pokazuje mentalitet i duh u kojem je Križanić odrastao i stekao prvu naobrazbu.

Nakon završene gimnazije u Ljubljani¹ Križanić u jesen 1635. započinje studij filozofije na isusovačkom sveučilištu u Grazu.² U prosincu iste godine dobije mjesto u konviktu Ferdinandeum, koji također vode isusovci. Naime, u katalogu konvikta za 1635. stoji: *Georgius Krisanich, Croata Ozalliensis, Annorum 19, Logicus, commendatus a Domino Hizing, ingressus domum 19 Decembris, soluit 45 fl.*³ Tu u Grazu Križanić studira tri godine filozofije, tj. logiku, fiziku i metafiziku, a sve tri godine predaje mu mladi profesor Bernard Geyer iz Stockeraua (1607—1676),⁴ koji mu je ujedno i promotor na postignutim akademskim stupnjevima. U drugoj godini studija Križanić 11. svibnja 1637. postiže bakalareat — *primam Philosophiae lauream*,⁵ a 5. kolovoza 1638. magisterijat — *Doctortatus Philosophici lauream*.⁶

I. Već je prof. Kadić upozorio na važnost hrvatske kulturne sredine u formiranju Križanićeva mentaliteta i njegovih političkih i vjerskih po-

¹ Usp. J. Peršić, Juraj Križanić — đak ljubljanske isusovačke gimnazije, *Historijski zbornik*, 17—18 (1974—1975) 521—523.

² Podatke o Križanićevu studiju u Grazu našao je već V. Jagić, *Život i rad Jurja Križanića*, *Djela JAZU* 28, Zagreb 1917, 16, 231—233.

³ J. Andritsch (ed.), *Die Matrikeln der Universität Graz II, 1630—1662*, Graz 1980, 248.

⁴ L. Lukács (ed.), *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. II*, Romae 1982, 601.

⁵ J. Andritsch, *Die Matrikeln II*, 142.

⁶ *Ibid.*, 148.

gleda.⁷ A ja bih ovdje htio iznijeti nekoliko indikacija za ulogu i značenje Križanićeva studija kod isusovaca u Grazu u njegovu duhovnom i intelektualnom razvoju. Tu on stiže solidnu formaciju i počinje razvijati svoje životne ideje. Sveučilište u Grazu ima u 17. stoljeću veliku ulogu u kulturnom životu sjeverne Hrvatske. Dovoljno je pogledati matrikule i kataloge gimnazije i sveučilišta da se vidi koliko hrvatskog plemstva i uglednih građana studira tamo u Križanićevo vrijeme. God. 1630. u gimnaziju kao gramatisti dolaze dva kasnija hrvatska bana i pjesnika, braća Nikola i Petar Zrinski,⁸ kao slušač retorike 1637. grof Juraj Frankopan Tržacki,⁹ a 1639. kao gramatist kasniji hrvatski ban Juraj Erdödy.¹⁰ Tu studiraju mladići iz obitelji Ratkaj, Patačić, Drašković i drugih. Oni kasnije zauzimaju ugledna mjesta u kulturnom i javnom životu Hrvatske.

Ugled i veličinu kolegija u Grazu pokazuje i sastav profesora i poglavara. Spomenut ću samo nekoliko iz vremena Križanićeva studija koji su prije ili kasnije vršili dužnost austrijskog provincijala, tj. poglavara jedne od najvećih i najuglednijih isusovačkih pokrajina u Evropi. Ivan Rumer, Mađar iz Bakonyja, rektor je kolegija u Grazu 1634—1637, prije toga je 18 godina bio tu profesor, a od 1638. do smrti 1643. provincijal.¹¹ Michael Summeregger, Slovenac iz Višnje Gore, bio je provincijal od 1635, a zatim je od 1638. naslijedio Rumeru kao rektor i u toj službi predsjedao Križanićevoj promociji za magisterijat.¹² Već prije spomenuti Križanićev profesor Geyer, koji je kasnije bio rektor u Passauu, Beču i Grazu, deset je godina bio ispovjednik kralja Ferdinanda III. (1644—1654) i provincijal od 1655. do 1657. Jedan od najuglednijih ugarskih isusovaca onog doba Zakarija Trinckel (Trinkelius) iz Bratislave bio je tada u Grazu profesor teologije. Kasnije je rektor u Grazu (1641—1644) i provincijal (1652—1654).¹³ U Križanićevo vrijeme studira teologiju i predaje filozofiju u Grazu (1633—1637) Hrvat iz Sašinovca Mijo Sikuten. Kasnije je poznat profesor filozofije i teologije u Beču i Trnavi, te rektor u Zagrebu i više navrata u Grazu, a provincijal od 1666. do 1668.¹⁴ Drugi Hrvat Juraj Turković iz Brdovca studira u Grazu nešto prije Križanića (1625—1632), dugogodišnji je profesor teologije u Beču, Grazu i Trnavi, rektor u Zagrebu i Trnavi i provincijal 1644—1648.¹⁵

⁷ A. Kadić, Križanić's formative years, in: T. Eekman — A. Kadić, Juraj Križanić (1618—1683). *Russophile and Visionary*, Mouton, The Hague-Paris 1976, 167—200.

⁸ J. Andritsch, *Studenten und Lehrer Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586—1782)*, Graz 1965, 59—60; Id., *Matrikeln II*, 4.

⁹ J. Andritsch, *Matrikeln II*, 23.

¹⁰ J. Andritsch, *Studenten*, 71; Id., *Matrikeln II*, 37.

¹¹ J. Andritsch, *Studenten*, 256; B. Duhr, *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge II/1*, Freiburg im Br. 1913, 313; E. de Guilhermy, *Mémoires de la Compagnie de Jésus. Assistance de Germanie I*, Paris 1898, 497; L. Lukács, *Catalogi II*, 731.

¹² L. Lukács, *Catalogi II*, 763; J. Andritsch, *Matrikeln II*, 148.

¹³ L. Lukács, *Catalogi II*, 775; J. Andritsch, *Studenten*, 257; E. de Guilhermy, *Mémoires II*, 221—222; L. Polgár, *Bibliographia de historia Societatis Iesu in regnis olim corona hungarica unitis (1560—1773)*, Roma 1957, 91, 93—94.

¹⁴ L. Lukács, *Catalogi II*, 753; M. Vanino, *Isusovci i hrvatski narod I*, Zagreb 1969, passim.

¹⁵ L. Lukács, *Catalogi II*, 776.

Znanstveni ambijent i profesori kolegija u Grazu daju mladom Križaniću širinu znanja, želju za novim spoznajama i temelj za njegovo kasnije mnogovrsno djelovanje, te ga formiraju u pravog znanstvenika. Već u Ljubljani, a posebno u Grazu Križanić od svojih učitelja kroz školu, odgoj i njihova djela polako usvaja prve crte kasnijih svojih životnih ideala i poprima glavne ideje i pravac kasnijega svojeg rada. Evo nekoliko primjera.

— Glavni ideal za koji se Križanić cijeli život borio bilo je ujedinjenje kršćana, duhovno jedinstvo slavenskih naroda (koje se po njemu kao autentičnom katoličkom svećeniku moglo ostvariti samo povratkom u katoličku crkvu).¹⁶ Duhovno jedinstvo evropskih naroda, nutarnje učvršćivanje katoličke vjere i prosvjećivanje u duhu katoličke obnove bio je glavni zadatak isusovačkog reda od samih njegovih početaka. To su ostvarivali školskim radom, odgojem, pučkim misijama i propovijedanjem te pisanom riječi za sve staleže i slojeve ljudi. Jasan primjer tog rada mogao je Križanić vidjeti u Stajerskoj i Koruskoj, gdje koncem 16. stoljeća gotovo nije ostalo traga katoličke vjere, a nakon dolaska isusovaca i otvaranja njihovih kolegija u Grazu, Ljubljani, Celovcu i Leobenu i misionarskog djelovanja za nekoliko desetljeća ti krajevi postaju centar katoličkoga duhovnog i kulturnog procvata.¹⁷

— Križanić je shvatio da za postizanje duhovnog ujedinjenja i obnove mora prvo djelovati na carskom dvoru, steći povjerenje i naklonost vladara i predobiti ga za svoj cilj, koji će tada slijediti ostalo plemstvo i narod.¹⁸ Bila je to isusovačka metoda! U konstitucijama njihova reda stoji da se u prvom redu moraju posvetiti odgoju, formiranju i duhovnoj obnovi vladara, plemstva i uglednih ljudi jer će se tada njihov utjecaj širiti na opće dobro u ostale slojeve ljudi.¹⁹ Križanić je poznao djelovanje i veliku ulogu u katoličkoj obnovi jednog Kanizija u Njemačkoj, Skarage u Poljskoj i drugih. A i nekoliko profesora u Grazu iz vremena njegova studija bili su prije ili kasnije ispovjednici na austrijskom dvoru, kao Geyer kojeg sam već spomenuo. Tako i Belgijanac Filip Alegambe, poznati povjesničar i pisac prve *Bibliotheca Scriptorum Societatis Jesu*, u Križanićevo vrijeme profesor moralke ispovjednik, bio je još 1630—1631. ispovjednik princa von Eggenberga.²⁰ Križanićevo dekanat filozofije (1636—1637) i regens Ferdinandeuma Leonard Bachin iz Graza bio je od 1646. do 1649. u Beču ispovjednik kraljice Leopoldine.²¹

— Križanić u svom programskom *Memorandumu* iz 1641. kaže da, budući da je glavni razlog raskola Rusa neznanje, ne želi ići njima propovijedati vjeru, već ih samo poučiti u krepostima i znanosti, a kad budu u tome poučeni, bit će lako pokazati im da su u zabludi. *E così penso che l'andar a conversare con loro, non sia andar a predicare la fede (il qual negotio io non havrai mai pensato di presumere) ma solamente ad esor-*

¹⁶ A. Kadić, Križanić's Memorandum, Jahrbucher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge 12 (1964) 333—334, 336, 345.

¹⁷ B. Duhx, Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge I, Freiburg 1907; II/1, Freiburg 1913.

¹⁸ A. Kadić, Križanić's Memorandum, 331—349.

¹⁹ Constitutiones Societatis Jesu, P. VII. c. II. D.

²⁰ L. Lukács, Catalogi II, 535; C. Sommervogel, Bibliothèque de la Compagne de Jésus I, Bruxelles-Paris 1890, 151—153.

²¹ L. Lukács, Catalogi II, 541.

tarli alle virtù, alle scienze et arti liberali: le quali introdotte, sarebbe poi più facil cosa il mostrar loro la falsità e l'inganno; che sarà opera di altri pieni di virtù e spirito.²² Isusovci su nakon tridesetak godina od svog osnutka (1540) imali već 125 kolegija, a 1640. godine 521 kolegij s gimnazijama i akademijama i 49 sjemeništa. U njima odgajaju, poučavaju u svim znanostima, razvijaju kazališta, umjetnost i literaturu. Odgoj u krepotima, školski i prosvjetiteljski rad bilo je njihovo glavno sredstvo borbe protiv neznanja i zabluda.²³

Jedini način da bratski narod, koji je Križanić toliko volio, dovede do istine (*introdurre alla verità*), kako sam kaže, jest da ih pouči u krepoti i znanju. A to je on stekao u isusovačkim školama i zavodima. Vidio je osim toga u krugu svojih profesora u Grazu širokog znanja i kulture, koji pišu djela iz raznih područja, kao Durand iz matematike, Bachin i Trinckel asketska djela, Alegambe iz povijesti, Zergoll iz Sv. pisma i drugi. Bavili su se umjetnošću i znanošću, od poezije i literature do filozofije i egzaktnih znanosti. Tako i Križanić već 1641. u *Memorandumu* spominje da je preveo na hrvatski, a zatim će uz male preinake i na moskovski, neka djela iz pjesništva, govorništva, aritmetike, gramatike i nekoliko nabožnih knjižica, a pokušao je također prevesti nešto iz morala i filozofije.²⁴ Svojim profesorima u Ljubljani i Grazu imao je Križanić zahvaliti toliku širinu znanja i vještinu u raznim područjima znanosti, a u njima je imao i primjer plodnog i mnogovrsnog znanstvenog i literarnog rada. Još spominje da će mu biti vrlo potrebna matematika, uz druge razloge, posebno za ispravljanje kalendara.²⁵ Zanimljivo da mu je u Grazu bio isповjednik u konviktu i dekan filozofije zadnju godinu studija glasoviti profesor matematike Jakov Honorat Durand (*Durandus*) (1958—1644).²⁶ On je još 1636. izdao u Grazu dva matematička djela: *Euclidis sex primi Elementorum Geometricorum Libri* i *Problema Mathematicum ex Architectura militari*.²⁷

Ne mogu se oteti dojmu sličnosti Križanićevih planova i zamisli s pothvatima njegova suvremenika, također isusovca Pažanina Bartola Kašića, koji je još od početka 17. stoljeća napisao desetine hrvatskih djela za duhovno prosvjećivanje i obnovu svojeg naroda. Godinu dana prije Križanićeva *Memoranduma*, 1640. izdao je u Rimu prvi kompletni hrvatski prijevod *Rituala rimskog*, u koji je uvrstio i novi *Gregorijanski kalendar*. Još 1604. izdao je prvu hrvatsku gramatiku, a zatim seriju asketskih i liturgijskih djela.²⁸

Ne samo u *Memorandumu* već i u sveukupnom Križanićevu djelu može se vidjeti kako je on inspiraciju za svoj znanstveni rad i mnoge ideje dobio u isusovačkom duhu i načinu djelovanja odgojem i školovanjem u njihovim zavodima. A utjecaj na njega imali su također i neki suvremenici i pisci iz toga reda. Jednoga od njih Križanić često izričito spominje

²² A. Kadić, Križanić's Memorandum, 342.

²³ T. J. Campbell, Povijest Isusovačkog rada I, Zagreb 1941, 383—384.

²⁴ A. Kadić, Križanić's Memorandum, 346—347.

²⁵ Ibid., 347.

²⁶ L. Lukács, Catalogi II, 578.

²⁷ C. Sommervogel, Bibliothèque III, 300.

²⁸ M. Vanino, Le P. Barthélemy Kašić SJ écrivain croate (1575—1650), Archivum Historicum S. I. 6 (1937) 216—258; 11 (1942) 83—97.

i uzima ga za primjer i uzor u ostvarivanju svog ideala kršćanskog jedinstva. Bio je to kardinal Roberto Bellarmino, kojeg je možda čitao već u Grazu, a sigurno na teologiji u Bologni. Kao što Bellarmino analizom crkvenopovijesnih događaja dokazuje izvornost i ispravnost Katoličke crkve, tako i Križanić u nekoliko navrata u *Memorandumu* spominje kako namjerava napisati povijest kršćanstva (*Historia Christiana*), u kojoj će prikazom izvora i razvoja crkve među slavenskim narodima pokazati im pravu istinu.²⁹ Po uzoru na Bellarminovu *Controversiju* protiv protestanata Križanić piše svoju *Summu Controversiae* za pravoslavne (1656),³⁰ a još 1642. počinje prevoditi na »slavenski« rasprave o spornim dogmama s raskolnicima. Čini to Bellarminovom metodom, a izradio je već bio dogmu o čistilištu.³¹

Tako su Križanićev ideal, ideje i pravac budućeg rada dozrijevali u duhovnom, kulturnom i znanstvenom ambijentu studija u Grazu i dalje razvijali kroz studij teologije, a u Possevinovu *Comentarii de rebus moscoviticis* našli konkretno obilježje i način na koji će ih moći ostvariti.

II. Pogledajmo sada drugi aspekt Križanićeva boravka u Grazu, a to su poznanstva s mladim hrvatskim studentima. Ta nam prijateljstva prije svega otkrivaju dosadašnju zagonetku kako se s nekim ljudima poznavao. Poznati rodoljub i povjesničar Juraj Ratkaj, ušavši 1632. u isusovački red, nakon novicijata studira od 1635. do 1636. u Grazu filozofiju i teologiju. Nakon toga predaje na gimnazijama u Zagrebu i Györu te 1639. izlazi iz reda i postaje zagrebački kanonik.³² Da su se dobro poznavali, pokazuje Ratkajevo pismo Križaniću 1656. u kojem ga prijateljski opominje zbog njegova stava o pravu Slovenaca na Zavod sv. Jeronima u Rimu.³³ Tu upoznaje braću Zrinski i Jurja Frankopana, te ga Petar Zrinski i Frankopan kasnije 1642, kad se Križanić vraća u Zagreb, pozivaju na svoje dvorove.³⁴ Prvi put dolazi u dodir s obitelji Lippay, s kojom je kasnije bio povezan, kako nam svjedoči njegova posveta u djelu *Asserta musicalia*.³⁵ Naime, u Grazu studiraju isusovci, brat ostrogonškog nadbiskupa Jurja i pionir mađarske botanike Ivan Lippay do 1635,³⁶ a do 1636. rođak Franjo Lippay.³⁷

S mladim hrvatskim studentima Križanić razvija rodoljubne osjećaje i oduševljava se za to da svoj život posveti za dobro slavenskih naro-

²⁹ A. Kadić, *Križanić's Memorandum*, 344, 346, 349.

³⁰ I. Golub, *Otkriven autograf Križanićeva djela »Bibliotheca Schismaticorum Universa«*, Kolo 9 (129), Zagreb 1971, 1051—1058; Id., *Biografska pozadina Križanićevih djela*, in: R. Pavić (ur.), *Život i djelo Jurja Križanića*, Zagreb 1974, 56—58.

³¹ I. Golub, *Biografska pozadina*, 47.

³² L. Lukács, *Catalogi* II, 721.

³³ I. Golub, *Juraj Križanić i pitanje Slovenaca na svetojeronimske ustanove u Rimu*, *Historijski zbornik* 21—22 (1968—1969) 213—258.

³⁴ I. Golub, *Biografska pozadina*, 48.

³⁵ *Ibid.*, 61—63.

³⁶ L. Lukács, *Catalogi* II, 660; J. Andritsch, *Studenten*, 56, 258; C. Sommervogel, *Bibliothèque* IV, 1858—1859; L. Polgár, *Bibliographia*, 126.

³⁷ L. Lukács, *Catalogi* II, 660; J. Andritsch, *Studenten*, 56.

da. Smijemo to pretpostaviti kad znamo da su mu prijatelji na studiju bili ugledni i poznati rodoljubi onog doba kao Zrinski, Ratkaj, Makar, Mraz i drugi. Varaždinac Andrija Makar ulazi s 15 godina u konvikt Ferdinandeum nešto manje od dva mjeseca prije Križanića i u Grazu polazi po tri godine gimnaziju i filozofiju i jednu godinu teologije.³⁹ Kasnije postaje isusovac i ugledni profesor u Trnavi, Košicama i u Zagrebu i jedan od prvih filozofskih autora u sjevernoj Hrvatskoj.⁴⁰ Istog dana kao i Makar ušao je u Ferdinandeum i drugi Varaždinac Nikola Mraz i nakon filozofije zajedno s njim 10. listopada 1642. ušao u isusovački red. Djeluje kao profesor i propovjednik u Varaždinu i u Zagrebu, god. 1663. odlazi u pratnji carskog poslanstva u Carigrad, a 1665. u Šopronu izlazi iz reda.⁴¹ S Križanićem borave u konviktu Michael Zakmardi iz Križevaca,⁴² Ivan Šambar iz Varaždina,⁴³ a drug mu je na filozofiji varaždinski isusovac Michael Šambar, koji nakon toga djeluje svega tri godine u Zagrebu i Varaždinu gdje umire mlad 1639.⁴⁴ Veliki kajkavski pisac 17. stoljeća Juraj Habdelić završava studij filozofije u Grazu iste godine kad Križanić tamo dolazi (1635). Vjerojatno se nisu tamo susreli, ali su bili kasnije zajedno u Varaždinu 1645—1646, Križanić kao župnik, a Habdelić kao profesor na isusovačkoj gimnaziji.⁴⁴

Zanimljiva su još dva Križanićeva druga sa studija u Grazu, dva isusovca koji na svoj način kasnije ostvaruju iste ciljeve kojima je i on bio oduševljen. Prvi, Juraj Geiler, Slovenac iz Novog Mesta, studira sve tri godine filozofije s Križanićem, a kasnije oko 30 godina djeluje kao pučki misionar u sjevernoj Hrvatskoj i u vojnim taborima. Ide u red najvećih misionara Hrvatske u 17. stoljeću, koji je nesebično širio duhovnu utjehu i obnovu u onim tragičnim vremenima, jednako katoličkom i pravoslavnom stanovništvu.⁴⁵ Nikola Blašković iz Siska studira u Grazu od 1633. do 1635. filozofiju i od 1637. do 1640. teologiju. Od 1641. djeluje 15 godina kao misionar u Ugarskoj i Slavoniji. Najviše je propovijedao na posjedima grofova Frankopana (*Missio Frangipani*) i u Pécsu (Pečuh) i okolici, gdje je u to vrijeme živjelo mnogo Hrvata i pravoslavni »Rasciana«. Obratio je grofa Jurja Frankopana, koji se bio udaljio od katoličke vjere, i posljednju godinu života 1656. bio mu ispovjednik u Karlovcu.⁴⁶

III. Taj misionarski rad hrvatskih isusovaca htio bih malo više osvijetliti, jer je premalo poznat i pokazuje da su Križanićeve prosvjetiteljske

³⁹ J. Andritsch, *Matrikeln II*, 21, 152, 157, 247.

⁴⁰ M. Vanino, *Biografski podaci o nekim piscima XVII stoljeća: Andrija Makar (1620—1666)*, *Vrela i prinosi 3* (1933) 130—132.

⁴¹ *Archivum Societatis Iesu, Roma (ARS)* — Cat. I, 1643, Austr. 28, f. 97r; J. Andritsch, *Matrikeln II*, 20, 247.

⁴² J. Andritsch, *Matrikeln II*, 250.

⁴³ *Ibid.*, 20, 239.

⁴⁴ L. Lukács, *Catalogi II*, 733.

⁴⁵ M. Vanino, *Biografski podaci o nekim piscima XVII stoljeća: Juraj Habdelić (1609—1678)*, *Vrela i prinosi 3* (1933) 105—110; L. Lukács, *Catalogi II*, 608.

⁴⁶ L. Lukács, *Catalogi II*, 599; E. de Guilhermy, *Ménologe. Ass. Germ.* II, 189.

⁴⁷ L. Lukács, *Catalogi II*, 551; J. Andritsch, *Studenten*, 63.

i ekumenske ideje već u njegovo doba bile ostvarivane među Hrvatima, ali na nešto drukčijem kolosjeku. Križanić kao čovjek dalekosežnih ideja i pravi vizionar svoj ideal duhovnog jedinstva želi ostvariti velikim pothvatima, obraćenjem moskovskog dvora i stvaranjem ekumenske klime znanstvenim djelima i diplomatskim potezima. Istina, na povratku iz Rima 1642. mislio je tri godine raditi među Vlasima u Zumberku, ali samo s ciljem da se pripremi za misiju u Moskvi.⁴⁷ U svom programu on ipak priznaje potrebu djelovanja među običnim pukom, a i sprema za njih nabožna djela. No, obuzet svojom idejom i zbog velikih teškoća na koje je nailazio, nije imao vremena ni mogućnosti za konkretan apostolski rad.

Uz isusovački ideal rada s visokim staležima i odgoja inteligencije, često se zaboravlja da su isusovci kao propovjednici, dušobrižnici, katehete i pučki učitelji plodno djelovali među običnim ljudima. Bio je to konkretan i neposredan rad najčešće s onim najzapuštenijima i zaboravljenima, u krajevima opustošenima od ratova, pod turskom vlašću ili među beskućnom emigracijom koja je bježala iz krajeva zaposjednutih od Turaka. Među pukom koji se nalazio u duhovnoj i materijalnoj bijedi, bez svećenika i učitelja, »daleko od cara i pape«, oni su bili ne samo propovjednici već i liječnici i učitelji, pomagali u svim potrebama, organizirali koliko su mogli vjerski život, brinuli se za bolesnike i umiruće. Često je i život samih misionara bio u opasnosti, Turci su ih zatvarali, a Petar Sotić je u Temišvaru bio turski kmet i stalno živio u strahu da ga gospodar ne odvede u svoju kuću.⁴⁸ Misionari se nisu ograničavali samo na brigu za katolike, već su i pravoslavnima, prepuštenima samima sebi, bili liječnici duše i tijela. Često se u izvorima spominje da djeluju *inter Scismaticorum*, među *Rascianima*, kao župnici i propovjednici Vlahi (*parocus et concionator Vallachae*). Spomenut ću samo nekoliko imena.

Još u 16. stoljeću Sišćanin Marko Pitačić, iz prve generacije hrvatskih isusovaca, kao student teologije bude pozvan od đurškog biskupa Jurja Draškovića da propovijeda 1579—1580. u mađarskom Szombathelyju i okolici među hrvatskim doseljenicima. God. 1585—1589. djeluje u Transilvaniji: u Alba Iuliji je učitelj mladom princu Sigismundu Báthoryju, misionar u Oradea-Mari i okolici, brine se za bolesnike u vrijeme kuge, silazi u turske krajeve u istočnoj Ugarskoj gdje poučava i propovijeda slavenskim katolicima i pravoslavnima. S njim djeluje i mladi *croata* Nikola Kurtić koji je tek bio završio filozofiju.⁴⁹ Pitačić zatim od 1590. do 1600. djeluje u Slovačkoj (Klaštor pod Znievom i Šal'a nad Váhom), također među doseljenim Hrvatima i pravoslavnima.⁵⁰ Splićanin Ljudevit Lukarić, prvi hrvatski propovjednik u Zagrebu, također je misionar u Transilvaniji (1527—1588), a kasnije u Slovačkoj (Klaštor pod Znievom) od 1590. do 1602, gdje je i »vlaški župnik i propovjednik«.⁵¹

⁴⁷ I. Golub, Biografska pozadina, 47—48.

⁴⁸ M. Vanino, Leksikograf Jakov Mikalja S. I. (1601—1654), Vrela i prinosi 2 (1933) 13.

⁴⁹ M. Korade, Hrvatski isusovci XVI. stoljeća (1553—1584). Biografski podaci, Vrela i prinosi 14 (1983) 112.

⁵⁰ Ibid., 106—108.

⁵¹ Ibid., 113—114.

Od početka 17. stoljeća isusovci imaju u Ugarskoj nekoliko misijskih postaja, od kojih kao propovjednici obilaze cijelu zemlju. To su na slobodnom teritoriju najčešće posjedi pojedinih velikaša, a u krajevima zaposednutim od Turaka tzv. *missio turcica*. U Križanićevo vrijeme u turskom Pécsu djeluju Hrvati, daci iz Graza. Prvi od Hrvata tamo djeluje Matej Vodopija iz Kravarskog od 1615. do 1631,⁵² zatim od 1624. do 1627. Zagrepčanin Juraj Svetić,⁵³ od 1634. do 1642. Ivan Horvat iz Ljutomera⁵⁴ i spomenuti Nikola Blašković. U isto vrijeme u turskom Temišvaru hrvatski misionari imaju na brizi čitavo područje zapadne Rumunjske i sjeverne Srbije, gdje je hrvatsko, srpsko i rumunsko pučanstvo živjelo u krajnjoj duhovnoj i materijalnoj bijedi. Tu djeluju Bosanac Jakov Tugolin, Dalmatinci Petar Sotić i Antun Ranzi, Talijan Jakov Micaglia koji je u Dubrovniku naučio hrvatski, a u Temišvaru od 1637. do 1642. uz misionarski rad sastavlja hrvatsko-talijansko-latinski rječnik — *Blago jezika slovinskoga* (Loreto-Ancona 1649—1651).⁵⁵ Ignacije Tudišević (Tudisi), u Dubrovniku učitelj Stjepana Gradića i Junja Palmotića, posebno se isticao požrtvovnim radom među katolicima, pravoslavnima i Turcima (... *quot munus ingenti non solum christianorum utilitate, verum etiam Scismaticorum, Turcarumque per aliquot annos exercuit*).⁵⁶

Posebno je zanimljiv primjer dvojice nešto kasnijih misionara Ivana Gabelića iz Sarajeva (1666—1703) i Mije Lovinića iz Sutjeske (1682—1730). Gabelić je studije završio u Italiji i zatim 1690. u Grazu stupio u isusovački red. Bio je čovjek široke kulture i veoma obrazovan, govorio je osam jezika. Prvo djeluje 1693—1695. u Varaždinu kao propovjednik i kateheta, a zatim je 1696—1699. u Budimu, 1701—1702. u Pécsu i opet 1703. u Budimu hrvatski propovjednik, kateheta i misionar za katolike i pravoslavne (*conciator et operarius illyricus, operarius rascianus*). Ujedno je četiri godine inspektor i superintendant *rascianskih* župa ostrogonjskog kardinala Kolonića.⁵⁷ On je pripremio hrvatski prijevod Kanižijeva katekizma s kratkim alfabetom ili abecedicom, kako je s pravom ustvrdio Vanino.⁵⁸ Katekizam je dao tiskati kardinal Kolonić za Slavoniju latinicom i ćirilicom: *Kratka abekavica i kratak krstjanski katoličanski nauk*, Trnava 1696, 1697. (lat.) i *Kratka azbukvica ...* (ćir.) 1696. To je prva poznata tiskana Abecedica u sjevernoj Hrvatskoj.⁵⁹

Lovinić je također bio čovjek široke naobrazbe, poznavao je šest jezika. Prvo djeluje od 1719. do 1722. u Pécsu kao hrvatski propovjednik, brine se za zatvoreničke i obilazi okolna sela. Zatim je od 1723. do 1725. hrvatski misionar u Temišvaru, a potom do smrti 1730. u župi Krašova (Carassova), gdje je sagradio crkvu i župu predao jednom svećeniku, a

⁵² L. Lukács, *Catalogi* II, 781.

⁵³ *Ibid.*, 763; E. de Guilhermy, *Ménologe*. Ass. Germ. II, 338.

⁵⁴ L. Lukács, *Catalogi* II, 625; J. Andritsch, *Die Matrikeln ...* I, Graz 1977, 318; *Id.*, *Studenten*, 45.

⁵⁵ M. Vanino, *Leksikograf Jakov Mikalja*, 1—43.

⁵⁶ D. Bašić, *Elogia Jesuitarum Ragusinorum*, *Vrela* i prinosi 3 (1933) 28—33.

⁵⁷ ARSI — *Cat. breves Prov. Austr.* 1693—1703; *Cat. I*, 1693. *Austr.* 47, f. 194r; 1696. *Austr.* 50, f. 92v; 1700 *Austr.* 53, f. 262.

⁵⁸ M. Vanino, *Isusovci i hrvatski narod II*. Požeški kolegij. *Rukopis*.

⁵⁹ T. Matić, »Abecedica« iz XVIII. vijeka za analfabete u požeškom kraju, *Vrela* i prinosi 8 (1938) 104.

sam kao misionar obilazi okolne krajeve. Neumorni misionar i veliki pokornik, radio je mnogo među pravoslavcima i bio smatran od svijeta za sveca i anđela u ljudskom tijelu.⁶⁰ Napisao je i neku vrstu kontroverzije za pravoslavne: *Libellus fidei Christianae dogmata complexus pro Valachis*.⁶¹

Ti zanimljivi primjeri pokazuju mentalitet jedne sredine koji se u našim krajevima očitovao u zauzetosti i ljubavi prema svom i bratskim narodima. Takav mentalitet sreo je Križanić u Grazu i u ostalim isusovačkim školama, u njemu se odgojio i zadobio usmjerenje za svoj budući rad.

---

⁶⁰ ARSI — Cat. brev. Prov. Austr. 1719—1730; N. Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae S. Stephani, Oeniponte 1885*, 796—800; F. Hamerl, *Duhovni pastiri. Slike iz kršćanske prošlosti Bosne i Hercegovine*, in: K. Zabeo (ur.), *Travnička spomenica*, Sarajevo 1932, 88.

⁶¹ C. Sommervogel, *Bibliothèque V*, 58.

KRIŽANIĆ'S STUDIES AT THE JESUIT UNIVERSITY
IN GRAZ (1635—1638)

Summary

During the period 1635—1638 Križanić studies philosophy at the Jesuit University in Graz and is a boarder of their boarding-school »Ferdinandum«. His professor during all these three years was Bernard Geyer, who was also the conferrer of his degrees on the 11th of May 1637 and on the 5th of August 1638, beside other professors and superiors, a distinguished personality of that period. Križanić's stay in Graz and his acquaintances in that city had for sure an influence on his later orientations.

The encouragement for his scientific work and for his vocation of a scholar, as in fact Križanić was, he had from the whole atmosphere of the University of Graz, from the circle of his professors, educators and colleagues. Jack Durand, for instance, a professor of mathematics and Križanić's confessor, was a well-known mathematician who published two of his works in Graz in 1636. The dean of the Philosophical Faculty and the principal of the boarding-school Leonard Bachin wrote works on history and ascetics. Križanić had as his school-mate in the boarding-school and in his studies Andrija Makar, from Varaždin, later on a Jesuit, professor and writer on philosophy. He gets acquainted as students of philosophy with two famous Croats, Juraj Ratkaj and Juraj Habelić, with whom he shares and undoubtedly develops his patriotic feelings. He remains connected with Ratkaj even later on and meets again Habelić in Varaždin in 1645—46. He meets as a student of theology Nikola Blašković who was working, later on, during 15 years among Catholics and Orthodox in Hungary under the Turks. It is here that Križanić makes his first contacts with the family Lippay through the then student of theology Franciscus and, possibly, also through Joannes Lippay, relatives of Georgius, the Archbishop of Esztergom.

At the end the author intends to show through some examples of the Croatian Jesuits and Missionaries, who were working among the Orthodox, their mentality and the spirit in which Križanić was brought up in Graz.